

מבט על, גיליון 807, 22 במארס 2016

## שיח זכויות כאסטרטגיה פלסטינית

### לירן אופק

הרשות הפלסטינית ניצבת כיום בפני שוקת שבורה: ההנהגה הפלסטינית נתפסת בציבור כחלשה וכלא רלוונטית, המערכת הפוליטית סובלת מקיטוב פוליטי ואידיאולוגי עמוק וחרף, והחברה הפלסטינית מתנהלת בתחושה של היעדר יד מכוונת. ממצאים של סקר דעת קהל, שנערך בדצמבר 2015 על ידי 'המרכז הפלסטיני למדיניות ולסקרים' בראשות חליל שקאקי, הראה כי 75 אחוזים מהנשאלים לא מאמינים עוד בכוחה של הרשות להקים בחמש השנים הקרובות מדינה פלסטינית, בהתאם לעיקרון שתי המדינות. מול המצב הקיים, המאופיין, בין היתר, באכזבה מהתהליך המדיני בהובלת מחמוד עבאס, יושב ראש הרשות הפלסטינית, ובכישלון ההתנגדות האלימה בהובלת חמאס, גישת שיח הזכויות מוצגת כחלופה.

שיח הזכויות, המתמקד במסגור מחדש של הסכסוך הלאומי עם ישראל, כמאבק להגדרה עצמית של כלל הפלסטינים באשר הם, נועד ללחוץ על ישראל לשנות את מדיניותה ביחס לסוגיה הפלסטינית ולעגן את זכויותיהם של הפלסטינים במסגרת פתרון לאומי – כזה או אחר. מובילי קמפיין ה-BDS בזירה הפלסטינית מנסים לעשות לו נפשות זה למעלה מעשור. בשנתיים האחרונות החלו גם מכוני מחקר וקבוצות חשיבה פלסטיניות להדגיש את הצורך לגבש אסטרטגיה לאומית חדשה, שתתבסס על שיח זה. הטענה היא, ששיח הזכויות יעניק לפלסטינים יתרונות שאינם נמצאים ברשותם כיום. לאסטרטגיה זו, אם תתגבש, תאומץ ותיושם עלולות להיות השלכות מהותיות על מדינת ישראל ועל הרשות הפלסטינית, כאחת.

### ממאבק להסדר מדיני למאבק על זכויות

שיח זכויות בהקשר הפלסטיני אינו חדש והיווה תמיד חלק מהצגת העמדה הפלסטינית על ידי גורמים רשמיים ולא-רשמיים. מאז 2004, שיח זה שגור במסגרת קמפיין ה-BDS. מובילי הקמפיין דורשים במסגרתו מישראל להכיר בזכות ההגדרה העצמית הפלסטינית, לסיים את הכיבוש ולפרק את גדר הביטחון, להעניק שוויון זכויות מלא לערביי ישראל ולכבד את שיבת הפליטים הפלסטיניים בהתאם להחלטה 194 של העצרת הכללית של האו"ם. הדוגלים בשיח הזכויות מציגים את ישראל כמדינת אפרטהייד מפירה זכויות, ומנגד את פעולתם כמאבק להענקת זכויות לכל הפלסטינים באשר הם – לא כמאבק לקידום פתרון מדיני כזה או אחר לסכסוך הישראלי-פלסטיני. מדובר למעשה בנטישת הרעיון שהנחה את הסכמי אוסלו ובחתימה להסדר של מדינה דו-לאומית, שבמסגרתה יזכו הפלסטינים בזכויות מלאות.

אמנם, במהלך השנים האסטרטגיה המתמקדת בהשגת הזכויות האינדיבידואליות והקולקטיביות של הפלסטינים כמעט שלא זכתה להתייחסות מצד מכוני מחקר וקבוצות חשיבה בזירה הפלסטינית. אולם, מאז שנת 2014 החלו שתיים מקבוצות החשיבה הגדולות בשטחי הרשות – 'הקבוצה הפלסטינית לחשיבה אסטרטגית' ומכון המחקר 'מסאראת' – לעסוק בקביעות בצורך לגבש מדיניות המבוססת על שיח זכויות, כדי לשנות את מאזן העוצמה מול מדינת ישראל באמצעות מסגור הסכסוך כמאבק נגד הכיבוש והקולוניאליזם, כלשונם. לשם כך הוצע, בין היתר, מעבר משיח של הסדר מדיני ובניית מוסדות, לשיח הזכויות, המקובל בעיקר על ידי מובילי קמפיין ה-BDS נגד ישראל.

לטענת מוביליו של שיח הזכויות מקבוצות החשיבה הפלסטיניות, אימוצו נובע מההערכה שהתהליך המדיני לא יוביל לפתרון מדיני, אלא לשימור השליטה הישראלית בשטח ולהעמקת הפיצול בזירה הפלסטינית. לכן, התמקדות בהקמת מוסדות לאומיים פלסטיניים והגעה להסדר באמצעות משא ומתן על בסיס עיקרון שתי המדינות היא מוטעית ומטעה. במקום זאת, לדבריהם, יש להתמקד במדיניות החותרת להשיג את המטרות הבאות: א. הגשמת זכות ההגדרה העצמית

של הפלסטינים באשר הם; ב. סיום הכיבוש, פירוק גדר הביטחון והגנה על הזכויות – הפרטיות והקולקטיביות – של כלל הפלסטינים ושל ערביי ישראל; ג. שיבת הפליטים בהתאם לנוסח החלטה 194 של העצרת הכללית. גישה זאת זונחת את הרעיון של הקמת מדינה פלסטינית לטובת מאבק להגשמת הזכויות. אמנם, התומכים בגישה אינם מתנגדים להמשך התהליך המדיני, אבל הם מעריכים שישראל לא תקבל את התנאים הפלסטיניים מלכתחילה, ולכן הם מעדיפים להתמקד בהפעלת לחצים להשגת זכויות במקום להשגת הסדר מדיני כזה או אחר.

מדיניות המבוססת על שיח זכויות עשויה, לדעתם, לספק כמה יתרונות: א. הגדרת הסכסוך על בסיס קריטריון בלבדי של זכויות אדם, שיאפשר לפלסטינים להציג את המדיניות הישראלית כמערכת יחסים לא-צודקת ובלתי-לגיטימית בין כובש לנשלט. כך, ניתן לעקוף את הפערים הקיימים בין הצדדים ולאתגר את הטענות הישראליות המצדדים בפערים אלו; ב. שיח הזכויות יאפשר שימוש בחוק הבינלאומי ובכלים משפטיים נוספים, כדי להעמיד את ישראל לדין בגין הפגיעה בזכויות הפלסטיניות, ואף לייצר לחץ על מדינות אחרות להפסיק לקיים עמה קשרים בגין היותה מדינה מפרת חוק; ג. שיח הזכויות יתרום לחיזוק הלכידות הפנים-פלסטינית ולגיבוש קונצנזוס סביב עיקרון מקובל. בנוסף, אסטרטגיה המבוססת על שיח זכויות תאפשר לצמצם את ההבדלים בין הפלסטינים לבין ערביי ישראל, בשאיפה לשלבם במאבק הזכויות הפלסטיני.

אסטרטגיה לאומית פלסטינית, המתמקדת בקבלת מציאות של מדינה דו-לאומית סותרת את הרעיון שבבסיס קיומה של הרשות הפלסטינית וברעיון המדינה הפלסטינית. היא גם מתנגדת לעמדת הרשות, שמעוניינת, לדברי עבאס, בהסדר עם ישראל, ומתנגדת לסנקציות ולחרמות עליה (בניגוד לחרמות על ההתנחלויות), כפי שדורשת תנועת החרם. אמנם, נראה שהרחוב הפלסטיני עדיין לא בשל לאמץ אסטרטגיה כזאת. סקר של מרכז 'אווראד' ברמאללה מפברואר 2016 הראה כי מעל למחצית הציבור הפלסטיני תומך בהצהרותיו של עבאס, שלפיהן אין חלופה אמיתית לרשות הפלסטינית, ולכן פירוק הרשות מבחינתו אינו עומד על הפרק. לעומת זאת, התומכים בשיח הזכויות טוענים שיש לשלב את המאבק לזכויות עם גישת ההסדר כדי ללחוץ על ישראל ועל הקהילה הבינלאומית להגיע להסכם. לנוכח העובדה שמדובר בגישות שונות – במהות ובמטרות – ומנוגדות האחת לשנייה, לא ברור כיצד ניתן לשלבן לתפיסה סדורה אחת, שתייצר לחץ על ישראל בלי לפעול נגד האינטרס של ההנהגה הפלסטינית.

משום כך, שיח הזכויות בכללותו נתפס בעיני מחמוד עבאס וההנהגה הפלסטינית כאתגר שיש לנסות ולהכילו באמצעות צעדים מוגבלים, דוגמת אימוץ רטוריקה של דה-לגיטימציה של המדיניות הישראלית בגדה המערבית וכלפי רצועת עזה, או חרם על מוצרים ישראליים בשטחי הרשות בלבד. צעדים אלו, לגרסתם, עשויים לפייס את דעת הקהל מבית, המבקרת את גישת ההסדר, וזאת בלי לשנות את העמדה הפלסטינית הבסיסית באופן שיכרסם בתמיכה הבינלאומית הרחבה בהקמת מדינה פלסטינית בהתאם לעיקרון שתי המדינות. אי לכך, קיימת סבירות נמוכה שהרשות הפלסטינית תגבש בשלב זה מדיניות מבוססת על שיח הזכויות. אולם, התמיכה באסטרטגיה מבוססת שיח זכויות הולכת ותופסת אחיזה בקרב מובילי דעה בארגון פתח ומחוצה לו. השימוש בשיח זכויות יכול להעניק לפלסטינים יתרונות משום שהוא מוכר ומקובל בקהלים ליברליים באירופה ובמקומות אחרים ברחבי העולם ואף בסיס לטיפול תדמית שלילית לישראל בקהילה הבינלאומית. עם זאת, יש לזכור שהפנייה לשיח הזכויות מבטאת בראש ובראשונה אכזבה של המחנה הפלסטיני שתמך בהסדר מדיני עם ישראל על בסיס רעיון שתי המדינות, ולמעשה מהווה חזרה הדרגתית לתפיסה המסורתית של אש"ף, שדגל בפתרון 'המדינה הדמוקרטית האחת'. זאת, כשנוכח הקיפאון המדיני הנמשך מתרבים בקרב הציבור הפלסטיני אלה הרואים את פתרון שתי המדינות כלא-רלוונטי.

חשוב לעקוב אחר שיח הזכויות המתפתח בזירה הפלסטינית ואחר המלצות למדיניות ברוח זו, המגיעות באחרונה ממכוני מחקר פלסטיניים. ניתוח רכיבי השיח הזה והשימוש, המוגבל אמנם, שעושה בהם הרשות, מעיד על תהליכי העומק בחברה, בפוליטיקה ובהנהגה הפלסטינית, ומחייב הידרשות לאפשרות, שישראל תימצא במצב שלא יהיה לה פרטנר למשא ומתן – לא רק בפועל, אלא גם בכוח.